

РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПОРУБІЖЖЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА КОНТРАВЕРСІЇ

Стрільчук Л. В., Хом'як П. П.

ВСТУП

Сучасний світ, це не просто світ глобальних та швидких змін і трансформацій, не просто час воєн, міграцій, пандемії. Нині відбувається перебудова усієї системи культури, розмиваються межі поміж приватним та офіційним, поміж індивідуальною та колективною історичною пам'яттю, стираються грані національних ідентичностей, тощо. Тому, на порядку денному актуалізуються питання пов'язані із ідентичністю та можливостями її збереження у цьому глобалізованому світі. Особливим типом ідентичності виступає прикордонна ідентичність, або ідентичність порубіжжя, яка нині широко обговорюється у гуманітарних та філософських дискусіях, зокрема в Україні.

Відомо, що на порубіжжі формування ідентичності узалежнюється багатьма факторами: історією, історичною пам'яттю, міжнаціональними відносинами (міжнаціональними конфліктами), релігією, культурними традиціями, національною ментальністю, тощо. Важливе місце у національній ідентичності посідає ідентичність релігійна, яка є як доповнюючим фактором до національних ознак, так і особливим елементом саме порубіжжя.

У представленому матеріалі спробуємо проаналізувати особливості релігійної ідентичності українсько-польського порубіжжя, місця де тісно переплітаються католицизм, православ'я, греко-католицизм – цим самим створюючи особливості ідентичності досліджуваного регіону. У сучасній науці розрізняється два підходи у розумінні релігійної ідентичності. Зокрема, перший простежує дефініцію релігійної ідентичності як категорію релігійної свідомості, змістом якої є розуміння співвідношення з ідеями й цінностями. У даному випадку актуалізується загальна релігійна самохарактеристика індивіда, його ставлення до релігії, яке проявляється через особистісне сприйняття конкретних символів і приводить до констатації: «Я – віруючий!». Другий підхід, пояснює релігійну ідентичність крізь призму приналежності до певної релігійної конфесії. У цьому сенсі релігійна ідентичність проявляється через конкретну форму релігійності й актуалізується як конфесійна ідентичність. Другий підхід проявляється через дефініції: «Я – християнин-католик», «Я – православний» і т. д.

1. Дослідження регіональної ідентичності крізь призму історичної пам'яті та релігії

В останні десятиліття стрімко зросла кількість наукових праць у яких аналізуються різні аспекти ідентичності, до даної проблематики звертаються історики, культурологи, філософи, психологи, тощо. Серед вітчизняних

дослідників ідентичності порубіжжя слід відзначити Ю. Артимишин¹, Я. Верменич², О. Добржанського³, В. Масненко⁴, В. Кічера⁵, Л. Нагорну⁶, Л. Стрільчук⁷, В. Суковату⁸, О.Титар⁹, В. Чернопиську¹⁰, В. Фенича¹¹ та ін. Згадані вітчизняні дослідники вивчали ідентичність порубіжжя та трансформації історичної пам'яті прикордонних українських терен, аналізуючи у тому числі релігійну та культурну ідентичності, проводячи компаративний аналіз особливостей та специфіки регіональної історичної пам'яті та ідентичності.

Значний вклад у дослідження української ідентичності, у тому числі і релігійної зробив чернівецький історик М. Юрій¹². Його ґрунтовні праці

¹ Артимишин Ю. Множинна/регіональна ідентичність українців депортованих з Польщі у 1944–1951 рр. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 35–42.

² Верменич Я. Пограниччя як соціокультурний феномен: просторовий вимір. *Регіональна історія України*. 2016, No. 6, С. 67–90; Верменич Я. Фактор порубіжності в історичній регіоналістиці: пошуки відповідей на виклики сучасності. *Регіональна історія України*. 2018, No. 12, С. 83–96.

³ Dobrzanskyi O., Strilchuk L. Ukrainian-Romanian relations in Bukovyna (the second half of the 19th – the beginning of the 20th century): stages, key problems, searches of a compromise. *East European Historical Bulletin* / [chief editor Vasyl Ilnytskyi]. Drohobych: Publishing House “Helvetica”, 2025. Issue 37. P. 38–49.

⁴ Масненко В. Прикордонна/гібридна ідентичність населення українського Донбасу в умовах російської окупації. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 51–59.

⁵ Кічера В. «Церкава на пограниччі»: МГКЕ від спроб державної мадяризації, чехословацької мадяризації та радянської ліквідації д виходу з підпілля у XX ст. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27 – 28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 83–88.

⁶ Нагорна, Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. 2011, Київ. 432 с.; Нагорна, Л. *Регіональна ідентичність: український контекст*. 2008, Київ. 398 с.; Нагорна, Л. (2010). «Реінкарнація історії у наукових дискурсах: криза територіальних топлогазцій чи геополітичний синдром?». *Регіональна історія України*. 2010, No. 4. С. 97–112.

⁷ Стрільчук Л. Еволюція політики пам'яті в сучасній Україні: пострадянські наративи та національна політика пам'яті (на прикладі державних свят). *Літопис Волині. Всеукраїнський наковий часопис. Заснований у 2001 р.* Число 29. 2023. С. 96–100; Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 368 с.

⁸ Суковата В. Міфологія «пограниччя» в сучасній літературі. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 25–34.

⁹ Титар, О. «Прикордонна ідентичність і теорії культурної травми». *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород, С. 11–15.

¹⁰ Чернописька В. Феномен релігійної ідентичності: філософсько-правове конструювання змісту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. № 3 (39), 2023. С. 51–56.

¹¹ Фенич В. Підкарпатське пограниччя: клопоти з історією землі і народів з багатьма іменами (ідентичностями) для національних історіографій. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 89–103.

¹² Юрій М. Релігійна ідентичність у системі цивілізаційних цінностей. *Медіафорум*. 2022, № 11. С. 180–196.; Юрій М. Етногенез та менталітет українського народу. К. : Таксон, 1997. 237 с.; Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах). / Ред. О.О. Рафальський, Я.С. Калакура, В.П. Коцур, М.Ф. Юрій. К., 2020. 432 с.; Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України. К.: Кондор, 2003. 266 с.

розкривають особливості формування та трансформації національної ідентичності на різних історичних етапах, вчений детально аналізує типи, зокрема, і релігійної ідентичності.

Піднята, у представлений статті, наукова проблема, також є досить популярною на Заході. Низка вчених зверталася до вивчення прикордонної ідентичності, її специфіки та особливостей. Зокрема, серед таких дослідників слід назвати А. Ассман¹³, Е. Сміта¹⁴, Ю. Лотмана¹⁵, А. Ніла¹⁶, П. Рікера¹⁷, П. Нора¹⁸, Дж. Александера¹⁹. Особливістю їх досліджень є вузький підхід до аналізу особливостей історичної пам'яті, національної та релігійної ідентичності, які сформувалися та трансформувалися під впливом історичних і культурних травм, загалом травматичного історичного досвіду. Загадані праці носять міждисциплінарний характер і лежать у площині історії, культурології, філософії, антропології, філософії культури, тощо. Такий широкий діапазон міждисциплінарності дозволяє вивчити особливості ідентичностей порубіжжя в усій широті та багатогранності їх спектрів.

Релігійна ідентичність вивчається і крізь призму теорії фронтиру, що її запропонував видатний американський історик початку ХХ століття Ф. Дж. Тернер²⁰. Будучи, насамперед, відомим як творець оригінальної «теорії кордону», Ф. Дж. Тернер піддавався значній критиці за свою концепцію на початку і у середині ХХ століття, однак, попри це його теорія мала величезний вплив на американську історіографію. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття теорія Ф. Дж. Тернера стала широко відомою та популярною у Європі і саме крізь призму цієї теорії з'являється поняття «релігійного фронтиру», який, власне, є складовою релігійної ідентичності.

Ключовою тезою, яка є до того ж спільною для більшості згаданих досліджень є твердження про те, прикордонні ідентичності можуть та мають стати новим полем діалогу та взаємодії істориків, філософів, культурологів, це дозволить вибудувати якісно новий, дружній до різноманітних ідентичностей світ.

2. Релігійна ідентичність як маркер національної культури та історичної пам'яті

На переконання авторів статті найбільш виразними маркерами національної культури та ідентичності виступає, поміж іншим, регіональна ідентичність. У випадку українсько-польського порубіжжя, виразною ознакою національної та культурної ідентичності є ідентичність релігійна.

¹³ Ассман А. *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*. Київ, 2012. 420 с.

¹⁴ Сміт Е. *Національна ідентичність*. 1994, Київ: Основи. 536 с.

¹⁵ Лотман Ю. *Непередбачувані механізми культури*. К.: Дух і Літера, 2010. 233 с.

¹⁶ Neal A. *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century*, Armonk, New York, 1998. 412 p.

¹⁷ Рікер П. *Пам'ять, історія, забуття*. Київ, 2004. 204 с.

¹⁸ Нора П. *Теперішнє, нація, пам'ять*. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо»». 272 с.

¹⁹ Alexander J. *Cultural Trauma and Collective Identity*, Oxford, 2003. 312 p.

²⁰ Тернер Ф. Дж. *Значення фронтиру в американській історії. Україна Модерна. Пограниччя, окраїни, периферії*. Число 18, 2011. С. 15–32.

Не секрет, що західний регіон України у релігійному відношенні має низку специфічних рис у порівнянні із центральними, південними чи східними областями України. Дана специфіка полягає у тому, що саме на заході України тісно переплелися та співіснують декілька релігій, як то Православ'я, Греко-католицизм та Римо-католицизм.

Релігійна ідентичність – це усвідомлення людиною своєї приналежності до певної, конкретної релігійної спільноти, прийняття її цінностей, норм, символів та вірувань. Це складова самосвідомості, що визначає самототожність особистості через релігію. Вона включає прийняття догматів, участь у ритуалах та відчуття єдності з іншими вірянами. Вітчизняні та зарубіжні дослідники релігійну ідентичність розглядають в контексті інших різновидів ідентичності (зокрема, соціальної, етнічної, національної, політичної, правової), відходячи від її чіткої теоретичної концептуалізації. Слід також зазначити, що більшість науковців застосовує дефініцію релігійної ідентичності, не відносячи її до певної філософії, а зводячи до таких понять, як релігійна свідомість або релігійність. Звідси, релігійна ідентичність використовується як самозрозумілий феномен, що не потребує уточнення і пояснення основних концептуальних аспектів²¹.

Британський вчений Е. Сміт, концептуалізуючи поняття ідентичності, з-поміж різноманітних соціальних ідентичностей виділяє релігійну ідентичність і характеризує її як найбільш стійку. Вчений стверджує, що релігійна ідентичність базується на власних категоріях і критеріях, цілком відмінних від еталонів соціального класу, й ґрунтується на культурі та її елементах, цінностях, міфах, традиціях, які часто кодифіковані у певних ритуалах і обрядах²². У концепції Е. Сміта суть релігійної ідентичності полягає у «об'єднанні у громаді осіб, які визнають спільний символічний код, певну систему цінностей і традицій, віру й ритуал, сукупно з посиланням на позаемпіричну реальність, хоч яку знеособлену із ознаками спеціалізованої організації, хоч якої слабенкьої»²³.

Із аналізу концепції Е. Сміта, випливає, що визначальними складовими (компонентами) релігійної ідентичності є чотири особливих ознаки:

по-перше, це дотримання системи цінностей та традицій, котрі прив'язують індивідуума та спільноту до певного контексту існування в суспільному бутті;

по-друге, визнання конкретного символічного коду, який задає просторові та часові когнітивно-емоційні та інші взірці для розвитку особистісної та колективної ідентичності;

по-третє, відбувається формування почуття взаємовідношення до поза-емпіричної реальності, яка формує екзистенційний контекст існування особистості та спільноти;

по-четверте, формує належність до особливої соціальної організації, що закладає основи конфесійної належності²⁴.

²¹ Чернописька В. Феномен релігійної ідентичності: філософсько-правове конструювання змісту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* № 3 (39), 2023. С. 51–56.

²² Сміт Е. Національна ідентичність. 1994, Київ: Основи. С. 15–16.

²³ Там само. С. 16.

²⁴ Там само. С. 16–17.

Власне, існують й інші підходи, що певною мірою близькі до згаданої теорії Е. Сміта, у них релігійна ідентичність розглядається як категорія релігійної свідомості, змістом останньої є усвідомлення співвідношення з ідеями та цінностями, котрі в конкретній культурі чи суспільстві розглядаються як релігійні, а також належність до конкретної форми релігії та релігійної організації²⁵. Власне, українсько-польське порубіжжя, у цьому сенсі, є яскравим прикладом, адже саме тут не просто переплітаються релігійні конфесії, але й відбувається усвідомлення співвідношення із ідеями та цінностями інших релігій, формується толерантне ставлення до них і, поряд із цим, усвідомлення власної ідентичності саме через релігію.

Не секрет, що кожна Церква має свої канонічні територіальні межі, однак складне ХХ століття, що позначилося частими військовими конфліктами та війнами, змінами державних кордонів, змінами політики держав та урядів щодо Церкви, позначилося складними випробуваннями та численними викликами, що постали перед Церквами порубіжжя, а відтак мали відчутний вплив на трансформації релігійної ідентичності мешканців порубіжжя, зокрема. Власне, у випадку українсько-польського порубіжжя, у ХХ столітті, становище та діяльність Римо-католицької, Греко-католицької та Православної церков ускладнювалося, що напряду узалежнювалося від політики пануючої ідеології в УРСР (СРСР) та ПНР. В цьому контексті вартує пригадати концепт порубіжжя Ф. Дж. Тернера – видатного американського історика, відомого як автора «теорії фронтиру»²⁶. Саме Ф. Дж. Тернер обгрунтував фронтір, як певні межі зіткнення цивілізацій/релігій/культур при якому сторони, що дотикаються здійснюють взаємообмін, при цьому у наслідок такого «протистояння» окрім унікальності з'являється загартованість, характер. На думку Ф. Дж. Тернера ознакою фронтиру є багатонаціональність, яка «стирається» (з часом/у взаємодії) та пристосовуваність до нових умов, незважаючи на власні обмеження, у тому числі національні, культурні, тощо²⁷.

На переконання авторів статті, порубіжжя є, свого роду, синонімом до поняття фронтиру, або ж ці поняття взаємодоповнюють одне одне. Адже поняття фронтиру (від англ. frontier – кордон, прикордоння) – означає динамічну перехідну зону, що знаходиться на межі різних суспільств, культур, релігій або цивілізацій, і, яка характеризується взаємодією, конфліктами та трансформаціями, а не просто лінійною межею. Це територія освоєння, контактів та культурного обміну. Науковці розрізняють декілька видів фронтиру: історичний, політичний, культурний та релігійний фронтір. У нашому випадку, нас найперше цікавить визначення релігійного фронтиру.

Під релігійним фронтіром, автори розуміють – лінію напруги, зіткнення або взаємодії між різними релігійними конфесіями, світоглядами чи між релігійними та світськими інституціями. Історично склалося так, що поміж католицизмом та православ'ям існувало протистояння у намаганні розширити

²⁵ Папаяні І. Релігійна ідентичність в межах теоретичного релігієзнавства. *Українське релігієзнавство*. 2009, № 52. С. 22–29.

²⁶ Тернер Ф. Дж. Значення фронтиру в американській історії. *Україна Модерна. Пограниччя, окраїни, периферії*. Число 18, 2011. С. 15–16.

²⁷ Там само, С. 25.

та закріпити свій вплив на теренах, що окреслюються як українсько-польське порубіжжя. Власне, Греко-католицька Церква постала як результат цього конфлікту/протистояння, і, саме у цьому полягає особливість досліджуваного регіону з точки зору релігійної ідентичності мешканців.

Вітчизняний дослідник ідентичності пограниччя В. Кічера виділяє і церковний фронтир, справедливо вважаючи, що він постійно змінювався. Наприклад, церковний фронтир Католицької Церкви у Західній Україні з XVIII по середину XX століття постійно змінювався за рахунок кількісного зростання спархій²⁸. При цьому, на думку згаданого дослідника, Церква на пограниччі зберегла сопричастя (спілкування) між Церквами-сестрами, створюючи одночасно унікальність і єдність із кожною із них²⁹. На підтвердження даної тези вартує процитувати слова знаного католицького теолога Анрі де Любака, що Церкву, як спільноту вірних, ніщо не може обмежити «...жодні кордони, ані географічні, ані соціальні»³⁰. Тобто із богословського та історично-церковного погляду Церква – загальна спільнота вірних, котра складається із окремих спільнот-Церков, котрі, втім, могли обмежуватися кордонами та політикою конкретних держав у яких вони існували³¹.

У часи панування комуністичної ідеології можемо говорити про переслідування усіх релігійних конфесій, знову ж таки, особливо Римо-католиків та повну заборону Греко-католицької Церкви (що також, суттєво, вплинуло на їхню релігійну ідентичність). Саме суперництво/протистояння, балансування на національному та релігійному порубіжжі, досліджуваних Церков, вплинуло на особливості формування та трансформації релігійної ідентичності мешканців досліджуваного регіону.

З рубежу 80–90-х років XX століття розпочинається новий етап у формуванні та трансформації релігійної ідентичності мешканців українсько-польського порубіжжя, що пов'язаний із відкиданням радянської атеїстичної ідеології, відновленням закритих чи заборонених релігійних парафій, поверненням релігійним громадам їхніх культових архітектурних об'єктів.

Нищення культових споруд та релігійні заборони, у радянський період, призвели до формування культурної пам'ятцевої травми на українсько-польському порубіжжі, і, як наслідок, формування специфічних особливостей світогляду та психології його мешканців. Релігійна ситуація на українсько-польському порубіжжі 40-80-х років XX століття спричинила і до формування специфічних особливостей релігійної ідентичності.

²⁸ Кічера В. «Церква на пограниччі»: МГКЄ від спроб державної мадяризації, чехословацької мадяризації та радянської ліквідації д виходу з підпілля у XX ст. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 84.

²⁹ Кічера В. «Церкви-сестри»: відносини між Мукачівською та Пряшівською єпархіями (1918 1939) – релігійно-адміністративний аспект. *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku v osvetle roči. Prešovskau niverzita v Prešove*. 2019, S. 109 121.

³⁰ Любак А. де. Роздуми про Церкву. Пер.з фр. К.: Дух і літера, 2010, С. 40.

³¹ Кічера В. «Церква на пограниччі»: МГКЄ від спроб державної мадяризації, чехословацької мадяризації та радянської ліквідації д виходу з підпілля у XX ст. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 84.

Без перебільшення можна стверджувати і те, що церковна архітектура українсько-польського порубіжжя виступає виразним маркером національної релігійної ідентичності як українців, так і поляків, увиразненню національно-культурні відмінності сусідніх народів і паралельно засвідчує глибоке взаємопроникнення культур, адже саме архітектурні об'єкти, пам'ятки церковної архітектури, увібрали у себе історію, є візуальним джерелом. Розуміння важливості відбудови та реставрації культових споруд по обидва боки кордону, що постраждали у радянську добу, було більш ніж чітким на рубіж 80–90-х років ХХ століття, як з боку польського, так і з боку українського суспільств³². Більше того, усвідомлення факту, що церковна архітектура порубіжжя є елементом спільної культурної спадщини спонукало українську та польську сторони до співпраці на державному рівні у справі відбудови та реставрації культових споруд. До відбудови та відновлення храмів активно долучалися і релігійні громади³³. Саме ці процеси відчутно вплинули на трансформації релігійної ідентичності мешканців українсько-польського порубіжжя.

Так, уже від початку 90-х років ХХ століття, однією із перших, до процесу відбудови та реставрації храмів долучилася греко-католицька громада, що розгорнула однаково активну роботу по обидва боки кордону. Дані статистики ілюструють, що тільки до 1994 року на території Підкарпатського воєводства у Перемишльському повіті Польщі було зруйновано 116 церков³⁴. Деяким греко-католицьким храмам пощастило більше, вони піддалися лише частковій руйнації і пізніше були передані Римо-католицькій церкві задля подальшої перебудови на костели³⁵. Зрозуміло, що за згаданих обставин, культовим архітектурним спорудам не вдалося зберегти автентичних рис, оскільки вони зазнавали перебудов, реконструкцій, втрачаючи власну самотність. Автори статті не випадково обрали для прикладу саме ситуацію на Перемишльщині, адже саме Перемишль упродовж значного історичного періоду залишався центром Греко-католицької Церкви і саме тут знаходилася переважна більшість культових споруд греко-католиків. Варто акцентувати, що схожа ситуація простежується, фактично, в усіх східних воєводствах Республіки Польща³⁶.

Розрив із комунізмом та демократизація суспільств, що відбулися на межі 80-90-х років ХХ століття у РП та Україні поставили на порядок денний ревізію

³² Притулок В. До питання охорони пам'яток церковної архітектури на українсько-польському прикордонні у 90-х роках ХХ століття. *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник*. Випуск XVIII. Луцьк: Вежа-Друк, 2023, С. 326.

³³ Стрільчук Л., Стрільчук В. Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва. Луцьк, 2013, 258 с.

³⁴ Притулок В. До питання охорони пам'яток церковної архітектури на українсько-польському прикордонні у 90-х роках ХХ століття. *Старий Луцьк : науково-інформаційний збірник*. Випуск XVIII. Луцьк: Вежа-Друк, 2023, С. 326–327.

³⁵ Завалень Є. Про охорону пам'яток церковної архітектури перемищини після 1947 року. *Перемиські дзвони*. 1995. № 1, С. 21–23.

³⁶ Притулок В. Українсько-польське порубіжжя – порубіжжя релігій: становище Греко-католицької, Римо-католицької та Православної церков у 90-х роках ХХ століття – на початку ХХІ століття. *Катедральні записки*. Вип. 1. *Міжконфесійні відносини в Україні історія та сучасність (до 650-річчя заснування Луцької дієцезії)* : кол. монографія / відп. за випуск П. Хомяк. Суми : Університетська книга, 2025, С. 137–138.

релігійної політики новопосталих держав. Відбувається активізація релігійних громад, історична пам'ять мешканців порубіжжя вимагає повернення до уставлених церковно-релігійних традицій і однією із першочергових потреб висувається необхідність повернення релігійним громадам культових споруд, їхня відбудова та реставрація. Звісно, що згадані процеси мали позитивний вплив на національну та релігійну свідомість мешканців українсько-польського порубіжжя по обидва боки кордону.

Впродовж трьох із половиною десятиліть незалежності України та РП відбулися суттєві зрушення у політиці держав щодо релігії та Церков, а це, у свою чергу, вплинуло на низку факторів пов'язаних із формуванням та трансформацією релігійної ідентичності мешканців досліджуваного регіону. Загалом, усі, вище згадані процеси, слід відзначити як позитивні та консолідуючі.

Нині, у роки російсько-української війни, релігійна тематика широко використовується ворогом для розколу українського суспільства, що класифікується як спроба відкрити релігійний фронт. Тому проблеми дослідження релігійної ідентичності та її трансформації є надзвичайно важливими та актуальними. На переконання авторів, ефективна відсіч таким спробам полягає у захисті релігійної свободи та забезпечення міжрелігійного діалогу для уникнення відкритих конфліктів на релігійному ґрунті.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи зазначим, що філософська парадигма феноменологічного конструктивізму розглядає релігійну ідентичність як своєрідний соціально-психологічний конструкт, котрий охоплює єдність релігійної спільноти, що досягається інтерсуб'єктивною орієнтацією членів групи на загальний ідеалізований набір символів, що актуалізують сутність онтологічних, аксіологічних й етичних регуляторів релігійної віри і відтворюються через загальні священні практики. Релігійна ідентичність, як надбання, є наслідком приналежності індивіда до конкретної соціальної спільноти – релігійної громади. Звідси, релігійну ідентичність слід вважати однією із форм відображення у певному вимірі соціальної реальності, що з'являється завдячуючи процесу формування та конструювання образу соціального світу. Власне, за таких обставин уявлення про світ, постає перед особою крізь призму певної релігійної реальності³⁷.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що на сучасному етапі в українському суспільстві можемо вирізнити чотири типи релігійної ідентичності:

- індивідуально-особистісну;
- соціально-особистісну;
- групову;
- поза інституціональну.

³⁷ Процюк Р. Релігійна ідентичність нації як чинник становлення громадянського суспільства. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2004, Вип. 6. (С. 122–130). С. 123.

Пропонуємо розглянути більш детально особливості згаданих типів релігійної ідентичності. Зокрема, формування індивідуально-особистісної релігійної ідентичності є наслідком особистого досвіду богоспілкування, при якому відбувається залучення індивіда до простору містичного християнства. Щодо другого типу – соціально-особистісної релігійної ідентичності, то вона, власне, є націленою на трансформаційну діяльність, сприйняття глобалізаційного суспільства і вирізняється зусиллями впливу на світ відповідно до християнських ідеалів³⁸.

Третій, виділений нами тип, групова релігійна ідентичність, формується унаслідок соціалізації (котра відбувається незалежно від віку (дитинство/юність/зрілий вік і т.д.)) через долучення до норм віросповідання, способу життя, поведінки, тощо. Формування позаінституціональної релігійної ідентичності відбувається тоді, коли особа співвідносить себе із конкретною релігійною організацією, проте у жодній формі до неї не долучається³⁹.

Вартує, також, наголосити, що розглянуті типи релігійної ідентичності, жодним чином, не виключають одна одну, а часто взаємодоповнюють. Досить часто можна спостерігати плавний перехід від одного до іншого типу релігійної ідентичності, що особливо виразно можна спостерігати на українсько-польському порубіжжі. Наприклад, частими є переходи від позаінституціональної ідентичності до групової, від аскетичної – до ідентичності соціального персоналізму. Головним ціннісним орієнтиром у особистісний самоідентифікації вважається цінність Єдності і Цілісності. Адже, найважливіші знання, якими людина може володіти – це пізнання самої себе і релігійна ідентичність якраз є проявом цього пізнання.

Переконані, що вивчення релігійної ідентичності це широке поле для міждисциплінарних досліджень, яке має величезний ресурс для аналізу та висновків у майбутньому.

АНОТАЦІЯ

У представленому матеріалі аналізуються особливості та контрверсії українсько-польського порубіжжя, яке в силу історичного розвитку поєднує у собі три релігійні конфесії: католиків, греко-католиків та православних. Співіснування трьох конфесій, їхня взаємодія, взаємопроникнення та толерування є виразною канвою для формування та трансформації релігійної ідентичності мешканців порубіжжя. Релігійна ідентичність – це усвідомлення людиною своєї приналежності до певної, конкретної релігійної спільноти, прийняття її цінностей, норм, символів та вірувань. Це складова самосвідомості, що визначає самототожність особистості через релігію.

Нині, у роки російсько-української війни, релігійна тематика широко використовується ворогом для розколу українського суспільства, що класифікується як спроба відкрити релігійний фронт. Тому проблеми

³⁸ Чернописька В. Феномен релігійної ідентичності: філософсько-правове конструювання змісту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. № 3 (39), 2023. С. 54.

³⁹ Юрій М. Релігійна ідентичність у системі цивілізаційних цінностей. *Mediaforum*. 2022, № 11. С. 180–196.

дослідження релігійної ідентичності та її трансформації є надзвичайно важливими і актуальними. На переконання авторів, ефективна відсіч таким спробам полягає у захисті релігійної свободи та забезпечення міжрелігійного діалогу для уникнення відкритих конфліктів на релігійному ґрунті.

Література

1. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах). / Ред. О.О. Рафальський, Я.С. Калакура, В.П. Коцур, М.Ф. Юрій. К., 2020. 432 с.
2. Артимишин Ю. Множинна/регіональна ідентичність українців депортованих з Польщі у 1944–1951 рр. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 35–42.
3. Ассман А. *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*. Київ, 2012. 420 с.
4. Верменич Я. Пограниччя як соціокультурний феномен: просторовий вимір. *Регіональна історія України*. 2016, No. 6, С. 67–90.
5. Верменич Я. Фактор порубіжності в історичній регіоналістиці: пошуки відповідей на виклики сучасності. *Регіональна історія України*. 2018, No. 12, С. 83–96.
6. Завалень Є. Про охорону пам'яток церковної архітектури перемищини після 1947 року. *Перемиські дзвони*. 1995. № 1. С. 21–23.
7. Кічера В. «Церкава на пограниччі»: МГКЄ від спроб державної мадяризації, чехословацької мадяризації та радянської ліквідації до виходу з підпілля у ХХ ст. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 83–88.
8. Кічера В. «Церкви-сестри»: відносини між Мукачівською та Пряшівською єпархіями (1918–1939) – релігійно-адміністративний аспект. *Grécko-katolícka cirkev na Slovensku v osvetlevo roči. Prešovskau niverzita v Prešove*. 2019, S. 109–121.
9. Лотман Ю. Непередбачувані механізми культури. К. : Дух і Літера, 2010. 233 с.
10. Любак А. де. Роздуми про Церкву. Пер.з фр. К. : Дух і літера, 2010. 504 с.
11. Масненко В. Прикордонна/гібридна ідентичність населення українського Донбасу в умовах російської окупації. *Ідентичності в умовах пограниччя: Матеріали міжнародної наукової конференції* (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 51–59.
12. Нагорна Л. *Регіональна ідентичність: український контекст*. 2008, Київ. 398 с.
13. Нагорна Л. (2010). «Реінкарнація історії у наукових дискурсах: криза територіальних топлогзацій чи геополітичний синдром?». *Регіональна історія України*. 2010, No. 4. С. 97–112.
14. Нагорна Л. *Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань*. 2011, Київ. 432 с.

15. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо»». 272 с.
16. Папаяні І. Релігійна ідентичність в межах теоретичного релігієзнавства. *Українське релігієзнавство*. 2009, № 52. С. 22–29.
17. Прутулюк В. До питання охорони пам'яток церковної архітектури на українсько-польському прикордонні у 90-х роках ХХ століття. *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник*. Випуск ХVІІІ. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. С. 325–330.
18. Прутулюк В. Українсько-польське порубіжжя – порубіжжя релігій: становище Греко-католицької, Римо-католицької та Православної церков у 90-х роках ХХ століття – на початку ХХІ століття. *Катедральні записки*. Вип. 1. *Міжконфесійні відносини в Україні історія та сучасність (до 650-річчя заснування Луцької дієцезії) : кол. монографія / відп. за випуск П. Хомяк*. Суми : Університетська книга, 2025, С. 135–145.
19. Процюк Р. Релігійна ідентичність нації як чинник становлення громадянського суспільства. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2004, Вип. 6. С. 122–130.
20. Рікер П. *Пам'ять, історія, забуття*. Київ, 2004. 204 с.
21. Сміт Е. Національна ідентичність. 1994, Київ: Основи. 536 с.
22. Стрільчук Л. Еволюція політики пам'яті в сучасній Україні: пострадянські наративи та національна політика пам'яті (на прикладі державних свят). *Літопис Волині. Всеукраїнський наковий часопис. Заснований у 2001 р.* Число 29. 2023. С. 96–100.
23. Стрільчук Л., Стрільчук В. Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин і співробітництва. Луцьк, 2013, 258 с.
24. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 368 с.
25. Суковата В. Міфологія «пограниччя» в сучасній літературі. *Ідентичності в умовах пограниччя* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 25–34.
26. Тернер Ф. Дж. Значення фронтиру в американській історії. *Україна Модерна. Пограниччя, країни, периферії*. Число 18, 2011. С. 15–32.
27. Титар О. «Прикордонна ідентичність і теорії культурної травми». *Ідентичності в умовах пограниччя* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 11–15.
28. Феніч В. Підкарпатське пограниччя: клопоти з історією землі і народів з багатьма іменами (ідентичностями) для національних історіографій. *Ідентичності в умовах пограниччя* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 27–28 січня 2021 року). 2022, Ужгород. С. 89–103.
29. Чернописька В. Феномен релігійної ідентичності: філософсько-правове конструювання змісту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 3 (39), 2023. С. 51–56.
30. Юрій М. Етногенез та менталітет українського народу. К. : Таксон, 1997. 237 с.
31. Юрій М. Релігійна ідентичність у системі цивілізаційних цінностей. *Медіафорум*. 2022, № 11. С. 180–196.

32. Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України. К.: Кондор, 2003. 266 с.
33. Alexander J. *Cultural Trauma and Collective Identity*, Oxford, 2003. 312 p.
34. Dobrzahnskyi O., Strilchuk L. Ukrainian-Romanian relations in Bukovyna (the second half of the 19th – the beginning of the 20th century): stages, key problems, searches of a compromise. *East European Historical Bulletin* / [chief editor Vasyl Ilnytskyi]. Drohobych: Publishing House “Helvetica”, 2025. Issue 37. P. 38–49.
35. Neal A. *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century*, Armonk, New York, 1998. 412 p.

Information about the authors:

Strilchuk Lyudmila Vasylivna,

Doctor of History, Professor,
Head of the Department of World History, Faculty of History,
Political Science and National Security
Lesya Ukrainka Volyn National University
24, F. Chopin Street, Lutsk, 43005, Ukraine

Khomyak Pavlo Palovych,

PhD student in the Department of World History, Faculty of History,
Political Science and National Security
Lesya Ukrainka Volyn National University
24, F. Chopin Street, Lutsk, 43005, Ukraine